

انجمن مطالعات برنامه درسی ایران

دانشنامه ایرانی برنامه درسی

(دائرة المعارف)

- صاحب امتیاز: انجمن مطالعات برنامه درسی ایران و سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش

- با حمایت معنوی: پژوهشکده دانشنامه نگاری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- مدیر علمی و اجرایی: دکتر ابراهیم طلائی

- شورای علمی و سیاستگذاری دانشنامه (از زمان تأسیس تاکنون):

دکتر محمود مهر محمدی، دکتر کوروش فتحی واجارگاه، دکتر علیرضا کیامنش، دکتر نادر سلسبیلی، دکتر زهرا گویا، دکتر نعمتاله موسی پور، دکتر حسن ملکی، دکتر عباس صدری، دکتر محمد عطاران، دکتر مجید علی عسگری، دکتر علیرضا عصاره، دکتر مسعود فراستخواه، دکتر جواد قندیلی، دکتر مصطفی قادری، دکتر محمد جوادی پور، دکتر کامبیز پوشنه، دکتر پروین صمدی، دکتر زهرا بازرگان، دکتر نرگس کشتی آرای، دکتر زهرا نیکنام، دکتر علی حسینی خواه، دکتر علیرضا صادقی، دکتر سعید صفایی موحد.

- کارشناس دبیرخانه دانشنامه: مژگان منیری

محور: ۱۴- برنامه درسی گروه های خاص

سرگروه محور: دکتر مجید قدمی

عنوان مدخل: ۱۴-۱-۲- توصیف ویژگی های برنامه درسی سواد آموزی در ایران همراه با، سیر تحول، چالش ها و چشم اندازها

نویسنده: دکتر سلمان آخش

دانشگاه/سازمان: دانشگاه فرهنگیان پردیس یاسوج

ایمیل: salmanakhash@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۳

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۹/۵/۱۵

شیوه ارجاع دهی: آخش، سلمان (۱۳۹۹). توصیف ویژگی های برنامه درسی سواد آموزی در ایران همراه با، سیر تحول، چالش ها و چشم اندازها، دانشنامه ایرانی برنامه درسی، انتشار برخط.

راه ارتباطی

تهران - خ ایرانشهر شمالی - کوچه خسرو - پلاک ۶ - طبقه پنجم - کد پستی ۱۵۸۴۶۳۵۷۱

رایانامه: daneshnamehicsa@yahoo.com وبسایت: www.daneshnamehicsa.ir تلفن دبیرخانه: ۰۲۱-۸۸۸۱۲۸۶۸ داخلی ۲۴۳

توصیف ویژگی‌های برنامه درسی سوادآموزی در ایران همراه با سیر تحول، چالش‌ها و چشم‌اندازها

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۳

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۹/۵/۱۵

سلمان آخش^۱

مقدمه

آموزش یکی از ارکان مهم تعلیم و تربیت به شمار می‌آید. طبق قانون اساسی ایران، برخورداری از نعمت آموزش و پرورش عمومی از حقوق مسلم افراد است. آموزش بزرگسالان^۲ با سوادآموزی آغاز شد، اما به تدریج تغییراتی اساسی در مفاهیم، روش‌ها و محتوای آن ایجاد گردید. از مسائل مهم اجتماعی که حکایت از پیشرفت جامعه دارد، مسئله سواد و سوادآموزی است. از طرفی از شاخص‌های ارزیابی میزان توسعه‌ی آموزش و پرورش، میزان اهمیتی است که کشورها به مسئله سوادآموزی و آموزش بزرگسالان می‌دهند؛ بنابراین آموزش بزرگسالان به عنوان بخش مهمی از نظام تعلیم و تربیت از اهمیت زیادی برخوردار است آموزش‌های پایه و سواد، در افزایش توانمندی و سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی و بهره‌مندی از شاخص بهتر برای زندگی افراد جامعه، مؤثر است (هوبکاوا و سمردوا،^۳ ۲۰۱۴).

مفهوم و ضرورت سوادآموزی

اصطلاحی که گاهی به جای کل فرآیند آموزش بزرگسالان به کار می‌رود، سوادآموزی است. آموزش بزرگسالان، دارای ابعاد گوناگونی است که سوادآموزی تنها یک بعد آن محسوب می‌شود. دفتر بین‌المللی تعلیم و تربیت^۴ آموزش بزرگسالان را جانشینی برای آموزش پایه کسانی می‌داند که آن را از دست داده‌اند و برای کسانی که از آموزش ابتدایی کافی نگرفته‌اند (یونسکو،^۵ ۲۰۱۶).

سواد یک حق انسانی، پایه و اساس آموزش و یادگیری مادام‌العمر است. در تعریف سنتی سواد، یعنی توانایی به کار بردن زبان برای خواندن، نوشتن، گوش دادن و سخن گفتن است. سوادآموزی، فرآیند سازمان‌یافته توانمندسازی بزرگسالان بی‌سواد و کم‌سواد جامعه از طریق ایجاد و تثبیت مهارت‌های نوشتن، خواندن، حساب کردن و روخوانی قرآن کریم و کاربست آن در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی به منظور تعالی و تکامل افراد و کسب شایستگی‌های لازم در پیمودن مراتب حیات طیبه است (نهضت سوادآموزی، ۱۳۹۳). در تعریف نوین سواد مجموعه توانایی‌ها و قابلیت‌هایی است که فرد را قادر می‌سازد تا با اعتماد به نفس با مسائل اجتماعی و فردی مواجه شده و آن‌ها را به روش صحیح حل کند. ارتباط و تعامل سازنده‌ای با دیگران و محیط پیرامون برقرار نماید. آگاهانه و اختیاری در توسعه جامعه محلی و ملی مشارکت نماید. اطلاعات خود را مدیریت کند، دانش خود را توسعه دهد و با استفاده درست از آن‌ها زندگی خود را بهبود بخشد (یونسکو، ۲۰۱۵).

^۱ . استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان

^۲ . Adult Education

^۳ . Hubackova & Semradova

^۴ . International Bureau of Education

^۵ . UNESCO

امروزه آموزش سوادآموزی، به‌عنوان یک عامل کلیدی برای رشد اقتصادی، ارتقاء مهارت و برنامه‌ریزی، شغلی افراد و مهارت‌های زندگی اهمیت یافته است (نمارک و همکاران^۱، ۲۰۱۱). سوادآموزی به‌عنوان فرصتی مناسب برای کسانی است که در زمان مقرر از آن محروم بوده‌اند، می‌تواند زمینه‌ساز رشد، پیشرفت و توسعه جامعه باشد بنابراین می‌توان سوادآموزی را یک پدیده سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دانست (برکت^۲، ۲۰۱۶).

در نظام آموزش و پرورش رسمی کشور ما، فعالیت‌های سازمان نهضت سوادآموزی به لحاظ مخاطب کم‌سواد و بی‌سواد که جمعیت ۱۰ تا ۴۹ سال کشور را شامل می‌شود از اهمیت خاص و قابل توجهی برخوردار است. مبارزه با بی‌سوادی به‌منظور دادن آموزش‌های اساسی و پایه برای بزرگسالانی که در سنین مدرسه، به این نوع آموزش‌ها دسترسی نداشته‌اند، اهمیت زیادی پیدا می‌کند. از این‌رو هدف اصلی برای آموزش بزرگسالان رویکرد سوادآموزی است. در این رویکرد عمده‌ترین تلاش این است که اشخاص بی‌سواد با مهارت‌های اصلی خواندن و نوشتن و حساب کردن آشنا شوند (شمشیری و همکاران، ۱۳۹۷).

توصیف ویژگی‌های برنامه درسی سوادآموزی در ایران

در ادامه چارچوب و عناصر برنامه درسی (هدف، محتوا، روش‌های تدریس، زمان، ارزشیابی) نهضت سوادآموزی معرفی می‌شود.

اهداف

- کسب و گسترش مهارت‌های خواندن، نوشتن، درک و فهم متون ساده فارسی و کاربرد آن‌ها در زندگی.
- گسترش فرهنگ و معارف دینی، آشنایی با قرآن و توانمندسازی افراد در به‌کارگیری دستورات دینی در زندگی فردی و اجتماعی.
- انجام محاسبات ریاضی در حد چهار عمل اصلی و به‌کارگیری آنان در زندگی روزمره.
- رشد بینش سواد آموزان در زمینه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، بهداشتی و ارتباطی.
- افزایش آگاهی سواد آموزان نسبت به حقوق، وظایف و مسئولیت‌هایشان.
- ایجاد ارتباط بین سوادآموزی و آموزش مهارت‌های اساسی زندگی.
- پیشگیری از بازگشت به بی‌سوادی.
- زمینه‌سازی یادگیری مادام‌العمر (ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۵).

محتوا

محتوا و فعالیت‌های یادگیری یکی از ارکان اساسی برنامه درسی است که متناظر با اهداف آموزشی و تربیتی تدوین می‌گردد. محتوای مورد استفاده در برنامه‌های درسی سوادآموزی در قالب‌های درسی، کمک‌درسی، از سوی سازمان نهضت سوادآموزی با انجام نیازسنجی آموزشی و رویکرد تلفیقی و چند تألیفی به‌صورت ملی و استانی تألیف و توزیع می‌شود (آیین‌نامه نهضت سوادآموزی، ۱۳۹۳: ۱۲).

1. Neumark et al

2. Barakat

در دوره سوادآموزی دو جلد کتاب سوادآموزی ۱ و ۲ به سوادآموزان ارائه می‌شود. سه عنوان کتاب آموزشی قرآن، حساب و زندگی، بخوانیم و بنویسیم محتوای آموزشی دوره تحکیم سواد ر تشکیل می‌دهند. درنهایت دوره انتقال شامل شش عنوان کتاب ریاضی، فارسی، علوم تجربی، علوم اجتماعی، آموزش قرآن و فرهنگ اسلامی هست. لازم به ذکر است که در بعضی از استان‌ها کتاب‌های کمک‌درسی از طرف معاونت سوادآموزی آموزش و پرورش برای سوادآموزان ارائه می‌شود.

راهبردهای تدریس - یادگیری

اگرچه در آموزش سوادآموزان می‌توان برای هر حوزه محتوایی، روش‌های تدریس یادگیری ویژه‌ای در نظر گرفت، اما با توجه به ویژگی‌های رشدی سوادآموزان بین ۱۰ تا ۴۹ سال و نقش آموزش‌دهنده به‌عنوان راهنما و تسهیل‌گر یادگیری استفاده از روش‌های تدریس فعال مانند روش تدریس اکتشافی، حل مسئله، کاوشگری، یادگیری مشارکتی، همیاری، بحث گروهی، پرسش و پاسخ، بارش مغزی و روش تلفیقی مورد تأکید است (نوایی و همکاران، ۱۳۹۴).

زمان

مدت دوره سوادآموزی حداقل ۴۰۰ ساعت است که با توجه به شرایط و مقتضیات محیطی و نیاز مخاطبان به تشخیص سازمان نهضت سوادآموزی حداکثر تا ۵۵۰ ساعت قابل‌افزایش است. دوره‌ی سوادآموزی تا جلسه ۵۴ روزانه ۲ ساعت است و از جلسه‌ی ۵۵ تا پایان دوره، روزانه ۳ ساعت خواهد بود. برنامه‌های آموزشی دوره تحکیم سواد، در قالب یک دوره ۲۰۰ ساعته در دو بخش، برنامه آموزش حضوری مشتمل بر ۷۰ ساعت و برنامه آموزش غیرحضوری ۱۳۰ ساعت به‌طور پیوسته و هم‌زمان، حداکثر در ۵ ماه به اجرا درمی‌آید. مدت طول دوره انتقال ۸۰۰ ساعت است که ۲۰۰ ساعت آن به‌صورت غیرحضوری و ۶۰۰ ساعت دیگر به‌صورت حضوری تدریس می‌شود (آیین‌نامه نهضت سوادآموزی، ۱۳۹۳).

ارزشیابی

ارزشیابی پیشرفت تحصیلی معمولاً به شیوه کمی اجرا می‌شود. تأکید این نوع ارزشیابی بر ساده‌سازی و طراحی متمرکز آزمون‌های استاندارد است. هدف این نوع آزمون‌ها ایجاد یکپارچگی در انجام فعالیت‌های مرتبط با حوزه سنجش و ارزشیابی و جلوگیری از اعمال سلیقه و کیفیت‌بخشی به برگزاری امتحانات و تصحیح آن‌هاست (آیین‌نامه نهضت سوادآموزی، ۱۳۹۳). ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دوره‌های سوادآموزی و انتقال در قالب تکوینی و پایانی و به‌صورت کمی و در دوره تحکیم سواد به شکل کمی و کیفی است. در بخش کمی مبنای نمره به‌صورت ۰ تا ۲۰ است، در بخش کیفی نیز معیار متوسط، خوب و عالی تعیین می‌گردد. با توجه به نوع درس‌ها از سوادآموزان آزمون‌های شفاهی و کتبی گرفته می‌شود.

سیر تحول برنامه درسی سوادآموزی در ایران

سیر تحول برنامه‌های درسی آموزش سوادآموزی کشور ایران را می‌توان به دوره‌های زیر تقسیم‌بندی کرد (احمدرش، ۱۳۹۶).

- ۱- **دوره اولیه:** از همان ابتدای سکونت آریایی‌ها در ایران که به تشکیل حکومت و تربیت افراد موردنیاز برای اداره این حکومت دست‌زده‌اند، آموزش بزرگسالان نیز مطرح بوده است. آموزش بزرگسالان در آن دوره بیشتر به تربیت جنگ‌آوران و فرماندهان نظامی و تربیت رهبران مذهبی و دبیران درباری اختصاص داشت.
- ۲- **تعلیمات اکابر:** اولین سازمانی که به‌طور رسمی برای باسواد کردن بزرگسالان در ایران تأسیس شد اداره تعلیمات اکابر بود. نخستین کلاس اکابر در سال ۱۲۸۶ در دبستان رحمت شیراز تأسیس شد. سال ۱۲۸۸ آموزش اجباری همگانی برای کودکان هفت سال به بالا تصویب شد. فعالیت کلاس‌های اکابر تا شهریورماه سال ۱۳۲۰ یعنی تا زمان سقوط رضاخان ادامه داشت.
- ۳- **آموزش سالمندان:** در سال ۱۳۲۲ کلاس‌های سوادآموزی بزرگسالان تحت عنوان آموزش سالمندان کار خود را آغاز نمود. در فاصله سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۳۵ برداشت تازه‌ای از آموزش بزرگسالان تحت عنوان تعلیمات اساسی در جهان توسط یونسکو موردتوجه قرار گرفت. دولت ایران در سال ۱۳۲۳ تصمیم گرفت این برنامه را مستقلاً اجرا کند. از این‌رو هیئتی به هندوستان اعزام شد. پس از مراجعت این هیئت و با استفاده از تجارب آن‌ها برنامه‌ای به‌طور آزمایشی در چند استان کشور به مرحله اجرا گذاشته شد برنامه تعلیمات اساسی با توجه به هزینه سنگینی که در برداشت، در سال ۱۳۳۰ متوقف شد.
- ۴- **آموزش بزرگسالان:** سومین سازمان رسمی وابسته به دولت بود که مسئولیت سوادآموزی بزرگسالان را در ایران به عهده گرفت. کلاس‌های آموزش بزرگسالان تا سال ۱۳۴۱ به کار خود ادامه داد اما به دلیل رشد سریع جمعیت و افزایش درصد بی‌سوادان جامعه نتوانست توفیق چندانی به دست آورد.
- ۵- **سپاه دانش:** این طرح در سال ۱۳۴۱ به اجرا درآمد. در آن زمان حدود ۶۸ درصد جمعیت ایران روستانشین بودند و نسبت بی‌سوادی در میان بزرگسالان، بخصوص در مناطق دورافتاده، از ۹۵ درصد نیز بیشتر بود. به این ترتیب مقرر شد، تعدادی از جوانان دارای مدرک دیپلم به‌جای دوره سربازی خود ۲سال به باسواد کردن بی‌سوادان در روستاها بپردازند. برای تکمیل این طرح در سال ۱۳۴۷ طرح مشابهی به نام قانون خدمات اجتماعی زنان به تصویب رسید. بر طبق این قانون زنان تحصیل‌کرده موظف بودند در فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی کشور رسماً مشارکت کنند و بخشی از برنامه‌های سوادآموزی به عهده آنان واگذار شد.
- ۶- **کمیته ملی پیکار جهانی با بی‌سوادی:** دو سال پس از تشکیل سپاه دانش یعنی در سال ۱۳۴۳، کمیته ملی پیکار جهانی با بی‌سوادی تشکیل شد تا به امر سوادآموزی بزرگسالان بپردازد. در این زمان، هنوز تعداد بی‌سوادان جامعه در میان طبقات محروم به‌طور اعم و در میان روستائیان به‌طور اخص زیاد بود. از این‌رو این سازمان تأسیس شد تا مسئولیت از بین بردن بی‌سوادی را در میان اقشار مختلف جامعه به عهده داشته باشد.
- ۷- **جهاد ملی سوادآموزی:** در سال ۱۳۵۴ با توجه به کمبودها و نارسایی‌ها و عدم توفیق برنامه‌های سوادآموزی و اهمیت مسئله بار دیگر موضوع سوادآموزی در جامعه مطرح شد. این بار فعالیت‌های سوادآموزی در قالب کلماتی جدیدتر مطرح شد. سازمان جهاد ملی سوادآموزی با برنامه‌ها و طرح جدیدی تشکیل شد. این طرح در واقع به دنبال بازتاب نارسائی‌های سوادآموزی ایران در نشریات

بین‌المللی و همچنین تعهداتی که ایران برای ریشه‌کن ساختن بی‌سوادی به‌عهده گرفت مطرح‌شد. هدف این طرح که از سال ۱۳۵۵ به اجرا درآمد ریشه‌کن ساختن بی‌سوادی طی ۱۱ سال یعنی تا سال ۱۳۶۶ در ایران بود. در طرح پیشنهادی بر تشکیل کلاس‌های سوادآموزی با مشارکت همه اقشار مردم مخصوصاً جوامع محلی و افراد باسواد با در نظر گرفتن نیازهای مختلف آنان، برقراری نظام غیرمتمرکز، استفاده از باسوادان داوطلب خدمت و پیگیری و ارزشیابی دقیق فعالیت‌ها تأکید بسیاری شد.

۱- نهضت سوادآموزی: در ۷ دی‌ماه ۱۳۵۸ به‌فرمان امام خمینی (ره) و بر اساس مصوبه شورای انقلاب اسلامی

سازمان جدیدی تحت عنوان نهضت سوادآموزی تشکیل شد. در سال ۱۳۶۳ باهدف تقویت و توسعه برنامه‌های مبارزه با بیسوادی در کشور اساسنامه سازمان در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید. در سال ۱۳۸۰ توسعه واحدهای استانی در استان‌ها شکل گرفت (ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۵). تا سال ۱۳۹۰ ساختار نظام آموزشی سوادآموزی شامل دوره مقدماتی، دوره تکمیلی، دوره پایانی، دوره پنجم بزرگسال بوده است. از سال ۱۳۹۰ ساختار سوادآموزی به شکل جدیدی و در قالب سه دوره‌ی سوادآموزی، تحکیم سواد و دوره‌ی انتقال تقسیم‌شده است. مرحله سوادآموزی شامل آموزش خواندن و نوشتن است که به‌منظور دستیابی افراد بی‌سواد ۱۰ ساله و بالاتر به حداقل سواد که سوم ابتدایی است طراحی می‌شود. مرحله تحکیم مرحله بین سوادآموزی و انتقال است، مجموعه فعالیت‌هایی است که فرصت استمرار و پایداری آموخته‌ها و کاربرد آن را برای کسانی که دوره سوادآموزی یا سوم ابتدایی را گذرانده‌اند مهیا می‌سازد. در مرحله انتقال دوره‌ای است که فرصت ادامه تحصیل برای کسانی که دوره سوادآموزی را گذرانده‌اند یا کسانی که فاقد شرایط ادامه تحصیل در نظام آموزش و پرورش رسمی هستند فراهم می‌سازد. این دوره معادل پایان دوره ابتدایی است و سوادآموز از دوره ابتدایی وارد مقطع متوسطه می‌شود.

چالش‌های برنامه درسی سوادآموزی

مهم‌ترین چالش‌های آموزش پایه و سواد در ایران به شرح زیر است:

- نبود بسته‌های تشویقی از سوی دولت و نهادهای آموزشی برای ایجاد رغبت به سوادآموزی در بین افراد سوادآموز.
- نبود قانونی برای اجبار نمودن خانواده‌ها جهت فرستادن فرزندانشان به مدرسه.
- پراکندگی سواد آموزان و عدم تمایل آن‌ها برای معرفی خود به مراکز سوادآموزی.
- عدم تفکیک گروه‌های سنی و آموزش یکسان به افراد ۱۰ تا ۴۹ ساله.
- عدم تطابق کتاب‌های و محتواهای سوادآموزی به نیازهای سواد آموزان.
- نگرش سطحی و ساده به مقوله سوادآموزی
- تنوع سوادآموزان از لحاظ جنسیت، قومیت، چند فرهنگی، اتباع، سواد آموزان گروه‌های ویژه.
- مشکلات مربوط به دوزبانگی در بین سوادآموزان
- برگشت افراد کم‌سواد به بی‌سوادی (رمضانی و همکاران، ۱۳۹۷).

چشم‌اندازهای برنامه درسی سوادآموزی

در افق چشم‌انداز کشور ایران و با توجه به مصوبه 595 شورای عالی انقلاب فرهنگی، جهت‌گیری‌های سند ملی چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های فرهنگی و آموزشی در قانون و اهداف برنامه چهارم و پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان نهضت سوادآموزی، نهادی است کارآمد، اثربخش، مکمل نظام آموزش رسمی، پاسخ‌گو به نیازهای ذینفعان و آشنا به اقتضائات محلی، منطقه‌ای و ملی که با عزم ملی و کوشش برنامه‌ریزی‌شده جمعی و مشارکت فعال و مؤثر آحاد مردم و همه دستگاه‌های اجرایی، آموزشی و نظارتی، توانمندی لازم در ارائه آموزش مادام‌العمر در قالب نظام آموزش بزرگسالان را دارد. (نهضت سوادآموزی، ۱۳۹۳).

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۹۵). *آموزش بزرگسالان*. تهران: انتشارات پیام نور.
- احمدرش، رشید (۱۳۹۶). *تاریخ سوادآموزی*. مجله: مطالعات تاریخ و تمدن ایران و اسلام، دوره ۲، شماره ۴، صص ۵۱-۳۳.
- رمضانی، سید گل افروز؛ مهنی، امید؛ عزیزی نعمت‌الله (۱۳۹۷). *چالش‌های آموزش بزرگسالان و راهکارهایی جهت بهبود: پژوهش زمینه‌ای*، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۱۳۴-۱۱۵.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۹۳). *اساسنامه آموزشی، سنجش و ارزشیابی دوره‌های سازمان نهضت سوادآموزی*، تهران، نشر.
- سازمان نهضت سوادآموزی (۱۳۹۳). *آیین‌نامه آموزشی، سنجش و ارزشیابی دوره‌های سوادآموزی*.
- شمشیری، بابک؛ سنگی، فروغ؛ مؤمنی، محمد (۱۳۹۷). *بررسی میزان انطباق محتوای آموزشی دوره انتقال با نیاز سوادآموزان استان فارس*. مجله آموزش پژوهی، شماره پانزدهم، صص ۱۸-۱.
- نویسی، کرامت؛ موسوی، منیرالسادات؛ گوهریان، یحیی (۱۳۹۴). *راهنمای آموزش فارسی*، ناشر: سازمان نهضت سوادآموزی.

Barakat, B. (۲۰۱۶). **“Improving Adult Literacy without Improving the Literacy of Adults? A Cross-National Cohort Analysis”**. *World Development*. Vol 87. pp: 242–257.

Hubackova, S. Semradova, I. (2014). **Research Study on Motivation in Adult Education**, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 159, 396–400.

Neumark, D. Johnson, H. Li, Q. Schiff, E. (2011). **An assessment of labor force projections through 2018: will workers have the education needed for the available**

jobs?, Report prepared for the AARP foundation by the Public Policy Institute of California.

UNESCO (2015). ***Pakistan curriculum Design and Development***. Retrieved on 23 August from [www.ibe.unesco.org/Regional/Asian Network pdf/ndreppk.pdf/](http://www.ibe.unesco.org/Regional/Asian%20Network/pdf/ndreppk.pdf).

UNESCO. (2016). ***United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization***, Available at; [http://www. en. unesco. Org](http://www.en.unesco.Org).

